

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

СОТУЛА ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.61:340.5 (4)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ
У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї
(ПОРІВНЯЛЬНЕ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
Стрельцов Євген Львович,
Південний регіональний центр
Національної академії правових наук
України, вчений секретар.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України
Гуторова Наталія Олександрівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, директор
Полтавського юридичного інституту;

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Глушков Валерій Олександрович,
Київський університет ринкових
відносин, завідувач кафедри теоретико-
правових дисциплін і кримінального
права;

доктор юридичних наук, доцент
Храмцов Олександр Миколайович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету.

Захист відбудеться « » _____ 2016 року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий _____ 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, приєднання нашої держави до системи міжнародних та європейських пактів і конвенцій з прав людини, вступ до Ради Європи призвели до необхідності приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними і європейськими стандартами у сфері захисту прав людини. Це стосується і кримінального права, яке перебуває на особливому положенні в правовій системі держави, оскільки ця галузь права дуже тісно пов'язана із правами людини, насамперед, з правом людини на життя.

Відповідні зміни у національному законодавстві, ратифікація Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод підтверджують, що для держави права та свободи людини насправді стають найвищою цінністю, так у статті 27 Конституції України проголошено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Одним з основних завдань Кримінального кодексу (далі – КК) України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина від злочинних посягань, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК України).

Серед протиправних посягань на життя та здоров'я особи особливу небезпечність становлять ті, єдиним чи основним безпосереднім об'єктом яких є життя людини, що підкреслює підвищену суспільну небезпеку таких суспільно небезпечних діянь. Але поряд із цим судова статистика показує кількісне зростання таких злочинів. Так, у 2015 році українськими судами за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи було засуджено 9000 осіб, або 9,5 % від загальної кількості засуджених (на 0,9 % більше порівняно з аналогічним періодом минулого року), у тому числі засуджено за умисне вбивство 1019 осіб, що, на жаль, перевищує показники європейської кримінальної статистики.

Процес гармонізації кримінального законодавства держав континентальної Європи є неможливим без ретельного аналізу історії, стану та перспектив розвитку кримінального законодавства усіх держав континентальної правової сім'ї. І для того, щоб зрозуміти і виявити особливості та перспективи співвідношення кримінально-правової охорони життя у романо-германській правовій сім'ї та українській правовій системі, необхідно поглянути на них через призму зіставлення таких однойменних кримінально-правових понять, як злочин проти життя, кваліфіковане, привілейоване вбивство тощо. Таке зіставлення дозволяє визначити загальні тенденції в розвитку та функціонуванні, виявити закономірності й особливості цих кримінально-правових інститутів. Сьогодні як правові сім'ї сучасності в цілому, так і національні правові системи зокрема ведуть досить продуктивний діалог, який дозволяє вдосконалювати вітчизняне галузеве право, в тому числі кримінальне, особливо в частині забезпечення права людини на життя.

Незважаючи на всю актуальність та важливість проблеми кримінально-правової охорони життя людини, спеціальних порівняльних досліджень цієї

проблематики на дисертаційному рівні в Україні не проводилося. Лише в окремих публікаціях ставилися питання про вплив кримінального законодавства країн континентальної Європи на кримінальне право України та удосконалення окремих складів злочинів проти життя на основі аналізу відповідного законодавства країн Європейського Союзу. Серед них слід відзначити фундаментальні розробки М. І. Хавронюка з питань гармонізації вітчизняного та європейського кримінального законодавства.

Проблеми кримінально-правової охорони життя людини викликали інтерес вчених ще з кінця XIX століття (М. П. Загоскін, О. Ф. Кистяковський, П. Д. Колосовський, О. В. Лохвицький, М. А. Неклюдов, Д. Я. Самоквасов, М. С. Таганцев). За радянських часів цю проблему досліджували М. К. Аніянц, Я. М. Брайнін, О. О. Жижиленко, М. І. Загородніков, М. Й. Коржанський, С. П. Мокринський, М. Д. Шаргородський та інші.

На сучасному етапі розвитку кримінального права дану проблематику у вітчизняній кримінально-правовій науці досліджували Ю. В. Баулін, С. Д. Бережний, В. І. Борисов, В. О. Глушков, О. В. Гороховська, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Н. А. Дідківська, М. П. Короленко, О. М. Лупіносова, Н. Є. Маковецька, В. М. Мамчур, Л. А. Остапенко, Т. А. Павленко, Н. М. Плисюк, І. В. Самощенко, О. Л. Старко, Є. Л. Стрельцов, В. В. Сташис, Я. О. Триньова, О. М. Храмцов, В. В. Шаблистий, О. В. Шевченко, С. Д. Шапченко, О. Б. Шигонін, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та багато інших.

Серед зарубіжних авторів вагомий вклад у розробку теорії кримінально-правового забезпечення охорони права людини на життя внесли І. Х. Бабаджанов, Г. М. Борзенков, С. В. Бородін, А. Е. Жалинський, Р. Лукич, О. С. Никифоров, О. М. Попов, А. Рерихт, Е. Риккас, Ж. Сент-Роз, Ж. Судо, L. Delpino, D. Dickson, M. Hettinger, W. Heun, W. Kenneth Kemp, J. Wessels, G. Wolfslast, K. Zweigert та інші вчені країн континентальної Європи.

Однак в цілому у великому масиві спеціальної літератури з цієї проблематики є лише незначні компаративістські аспекти. Можна відмітити поодинокі роботи вітчизняних вчених, у яких порівняльно-правовий компонент дослідження представлений достатньо широко.

Незважаючи на те, що праці зазначених авторів мають істотне наукове та практичне значення, залишається багато невирішених питань стосовно оптимізації відповідальності за вчинення злочинів проти життя, що обумовлює необхідність теоретичного компаративістського дослідження проблематики кримінально-правової охорони життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї у сучасних умовах розвитку кримінально-правової теорії і правозастосовної діяльності в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до наукової теми Південного регіонального центру Національної академії Правових наук України «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів», затвердженої Президією Національної академії Правових наук України 18 жовтня 2013 року, № 86/16; науково-дослідних тем Одеського національного університету: від

24 грудня 2009 року «Наукове забезпечення розслідування, кваліфікації та попередження злочинів» (державний реєстраційний номер 0106U008401), від 1 вересня 2013 року «Законодавство кримінально-правового напрямку в період глобалізації» (державний реєстраційний номер 0113U002883). Дослідження узгоджується з Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеного в дію Указом Президента України від 16 червня 2015 року № 341/2015.

Тема дисертації затверджена вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 17 грудня 2012 року (протокол № 4).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є компаративістський аналіз кримінального законодавства України та інших країн романо-германської правової сім'ї, яке встановлює відповідальність за протиправне заподіяння смерті людині, й моделювання на його підставі можливих напрямів удосконалення вітчизняної системи кримінально-правової охорони життя людини в умовах зближення та адаптації європейських національних правових систем до законодавства Європейського Союзу.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі *задачі*:

- розглянути методологічні основи забезпечення кримінально-правової охорони життя людини шляхом компаративістського аналізу відповідного законодавства країн романо-германської правової сім'ї;
- встановити місце вітчизняної правової системи як складової правових систем романо-германської правової сім'ї, що виникли в континентальній Європі на основі римських, канонічних і місцевих правових традицій;
- визначити поняття родового, видового, безпосереднього об'єкта злочинів проти життя;
- охарактеризувати життя як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, який має фундаментальні істотні розбіжності з положеннями, що регламентують кримінально-правову охорону здоров'я;
- визначити прийнятну з точки зору європейської правової доктрини позицію щодо визначення моменту початку життя людини;
- на основі аналізу так званого простого вбивства у відповідному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї дослідити ознаки, які характеризують об'єктивну і суб'єктивну сторону складів цих злочинів, суб'єктів цих суспільно небезпечних діянь;
- встановити можливість виділення єдиної вікової межі, після досягнення якої особа вважається такою, що має похилий вік із відповідними кримінально-правовими наслідками;
- з позицій кримінально-правової компаративістики піддати критичному аналізу такі суспільно небезпечні діяння проти життя як необережне вбивство, доведення до самогубства, погроза вбивства;
- визначити поняття та види кваліфікованих вбивств (вбивств при обтяжуючих обставинах) в кримінальному праві країн романо-германської правової

сім'ї та порівняти ці правові категорії із відповідними категоріями в кримінальному праві України;

– встановити подібні та відмінні ознаки привілейованих видів вбивств у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї;

– здійснити відмежувально-порівняльний аналіз злочинів проти життя людини від інших посягань на життя в законодавстві країнах романо-германської правової сім'ї та національній правовій системі з метою виявлення певних тенденцій та можливостей взаємного використання передового досвіду законодавчої регламентації;

– дослідити соціальну обумовленість, структуру та види санкцій за злочини проти життя у законодавстві країн романо-германської правової сім'ї;

– на основі проведеного аналізу виявити переваги та прогалини у нормах про відповідальність за протиправне заподіяння смерті іншій людині, що надасть можливість науково обґрунтувати теоретичні положення і конкретні практичні рекомендації, спрямовані на подальший розвиток відповідного законодавства, внести пропозиції щодо вдосконалення положень КК України і практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правового забезпечення охорони життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї у порівнянні з відповідними інститутами вітчизняної правової системи, теоретико-прикладні засади та закономірності їх розвитку та функціонування.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї.

Методи дослідження. Дослідження проводилося з використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження застосовувався насамперед порівняльно-правовий метод при порівнянні положень законодавства України про злочини проти життя з відповідними положеннями кримінального законодавства держав романо-германської правової сім'ї (Австрії, Азербайджану, Албанії, Аргентини, Бельгії, Болгарії, Вірменії, Голландії, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Норвегії, Польщі, Російської Федерації, Сан-Марино, Таджикистану, Туркменістану, Туреччини, Узбекистану, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії). Порівняльно-правовий метод використовувався двома способами – шляхом дослідження обумовленості відповідних правових систем зовнішніми, суспільними чинниками та встановлення і порівняння змісту та складу норм, які є елементами порівнюваних правових систем (у нашому випадку – це норми кримінального законодавства, що встановлюють відповідальність за посягання на життя людини) (розділи 1, 2, 3, 4). За допомогою історико-правового методу досліджено історію розвитку вітчизняного кримінального законодавства, що встановлювало відповідальність за злочини проти життя та відповідних норм країн континентальної Європи з метою виявлення взаємного впливу та запозичень (підрозділи 1.1, 4.1). Діалектичний метод пізнання, який є загальним методом пізнання для пояснення цілої низки явищ, використовувався при розгляді питань причинного зв'язку, трактування вини та її форм, стадій вчинення злочину тощо

(розділи 1, 2). За допомогою юридичного (догматичного) методу та методу системного аналізу розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів проти життя у законодавстві країн континентальної Європи, виявлені недоліки положень даних норм, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за протиправне заподіяння смерті людині (розділи 2, 3, 4). При вивченні правозастосовної практики, проведенні контент-аналізу використовувався статистичний метод (підрозділи 1.1, 4.2).

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, КК України та інші закони та нормативно-правові акти України. З метою порівняльного аналізу автор ознайомився (переважно в перекладах) із зарубіжним кримінальним законодавством про протиправне заподіяння смерті іншій людині. Дослідження вимагало вивчення кримінального законодавства в процесі його розвитку, в тому числі кримінальних кодексів УСРР 1922, 1927 і УРСР 1960 років, та деяких законів про кримінальну відповідальність країн континентальної Європи, які були чинними у попередні роки. Також у роботі аналізуються необхідні для дослідження положення постанов, а також інформаційних листів вищих судових інстанцій, які діяли в Україні на різних етапах її розвитку.

Емпіричною основою дисертаційного дослідження є дані офіційної статистики за період з 2005 року до 2015 року, зокрема МВС України щодо стану та структури злочинності, Генеральної прокуратури України щодо єдиного звіту про злочини проти життя, вчинені в державі, Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо ситуації із самогубствами; результати вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (3593 електронних копії обвинувальних вироків щодо кожного виділеного виду злочинів проти життя, що в цілому представляють всі області України, м. Київ та м. Севастополь); опублікованої слідчої, прокурорської та судової практики. Також були використані статистичні звіти та огляди судової практики Верховного Суду України, вищих судів низки зарубіжних країн (країн СНД, Європейського Союзу).

Комплексності та системності підходу до вивчення злочинів проти життя сприяло ознайомлення з літературою інших наукових галузей: філософії, логіки, психології, медицини, загальної теорії права, кримінології, міжнародного права.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним монографічним порівняльним теоретико-правовим дослідженням складних науково-прикладних проблем кримінально-правової охорони життя людини. У ній висунуто низку положень, нових у концептуальному плані та важливих для юридичної практики, а саме:

вперше:

– з позицій компаративістського аналізу відповідного законодавства країн романо-германської правової сім'ї розроблена та запропонована власна авторська концепція українського кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за посягання на життя людини та сформульовано пропозиції щодо удосконалення відповідних нормативних конструкцій у КК України;

– доведено, що такого самого обсягу кримінально-правової охорони, як і будь-яка людина, в тому числі новонароджена дитина, потребує і життєздатний плід

людини у віці понад двадцять два тижні вагітності, як такий, що фактично здатний існувати поза утробою матері. У зв'язку із цим у КК України необхідно передбачити, що посягання на життя дитини при строках вагітності понад двадцять два тижні незалежно від її місця знаходження (усередині або поза тілом матері) є вбивством;

– наголошено на необхідності прирівняти вбивство вагітної жінки на пізніх строках вагітності до вбивства двох або більше осіб, одночасно роз'яснивши в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що посягання на життя вагітної жінки зі строком вагітності понад двадцять два тижні слід розглядати як посягання на життя двох осіб – матері та її дитини;

– доведено, що як злочин проти життя може розглядатися лише діяння, яке передбачає умисну форму доведення до самогубства, адже в такому випадку винний умисно обирає таку специфічну форму реалізації власного умислу, спрямованого на заподіяння смерті потерпілому, коли останній сам вирішує позбавити себе життя. При необережній формі доведення до самогубства мета і мотив вчинення такого злочину на позбавлення життя потерпілого не спрямовані. У таких випадках відбувається порушення моральних засад суспільства в частині ставлення до людської особистості, тобто вчиняється злочин проти моральності;

– наведено аргументи про недостатню обґрунтованість кваліфікації як убивства, вчиненого з особливою жорстокістю, позбавлення життя, поєданого з актом канібалізму, або так званого «ритуального» вбивства, метою якого є жертвоприношення людини чи знуцання над трупом. Пропонується визнавати такі діяння вчиненими з винятковим цинізмом, у зв'язку із чим пункт 4 частини 2 статті 115 КК України слід доповнити словами «або винятковим цинізмом»;

– запропоновано змінити формулювання пункту 10 частини 2 статті 115 КК України, враховуючи виключно сексуальну мотивацію злочинця, і викласти це положення в такій редакції: «з сексуальних мотивів». Під вбивством такого виду слід розуміти умисне заподіяння смерті потерпілій особі з метою одержання сексуального задоволення та (або) з метою розв'язання психологічних проблем, пов'язаних із розладом статевого потягу;

– у авторській редакції сформульовано норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за умисне вбивство невиліковно хворого зі співчуття з метою позбавлення його нестерпних фізичних страждань за його неодноразовим, явно вираженим проханням (це стосується як активної, так і пасивної форми еутаназії);

удосконалено:

– підхід щодо вживання у законодавстві про кримінальну відповідальність формулювання «злочини проти життя людини», адже у доктринальному визначенні вбивства мова йде про заподіяння смерті іншій людині, а не особі;

– точка зору, що правова оцінка затримання злочинця повинна здійснюватися на підставі відповідних доповнень до положень статті 38 КК України «Затримання особи, що вчинила злочин». Для цього дисертант пропонує замінити у статті 38 КК України слово «злочин» на «суспільно небезпечне діяння», «злочинець» на «особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння»;

– положення про виділення єдиної вікової межі, після досягнення якої особа вважається такою, що має похилий вік, із відповідними кримінально-правовими наслідками. На думку автора, шестидесятип'ятирічний вік є достатньо обґрунтованим для закріплення в кримінальному законодавстві як похилий вік суб'єкта злочину як обставини, що пом'якшує кримінальну відповідальність, шляхом введення відповідного пункту до складу обставин, передбачених статтею 66 КК України;

– положення про доцільність впливу на особу, винну у вчиненні вбивства, шляхом законодавчого закріплення норм про відшкодування збитку, заподіяного вбивством;

– позиція, що з урахуванням найвищої цінності людського життя, нижня межа покарання у виді позбавлення волі за вчинення умисного вбивства, передбаченого частиною 1 статті 115 КК України повинна бути встановлена на рівні восьми років, тоді як відповідальність за посягання на життя осіб, передбачених статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України, повинна починатися з семи років;

набуло подальшого розвитку:

– висновок, що життя становить самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність утворення самостійного інституту Особливої частини кримінального права «Злочини проти життя людини» шляхом його виділення із розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи», а також об'єднання відповідних складів у самостійний розділ Особливої частини КК України;

– система аргументів, що наявність у законі про кримінальну відповідальність спеціальних норм (статті 112, 348, 379, 400, 443 КК України) дає можливість через об'єкт посягання точніше встановити мотиви та мету злочинного посягання на життя, коли вбивство використовується як спосіб впливу на певні державно-владні відносини та інститути;

– позиція щодо некоректності вживання законодавцем у назві і тексті статті 119 КК України терміна «вбивство», адже не можна, визначивши вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, в подальшому використовувати цей термін для позначення необережного діяння. У зв'язку з цим автором обґрунтовується позиція щодо доцільності зміни назви та тексту диспозиції статті 119 КК України «вбивство через необережність» на «заподіяння смерті з необережності».

Провідною ідеєю дисертаційного дослідження є визначення на основі наукових ідей та законодавчих стандартів країн романо-германської правової сім'ї науково обґрунтованих та нормативно визначених засобів кримінально-правової охорони життя людини, які можуть бути адаптовані до української національної правової системи.

Практичне значення одержаних результатів. Положення й висновки, які містяться в роботі, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінально-правової охорони життя людини в Україні в цілому, проблем кримінальної відповідальності за окремі види таких злочинів, а

також загальної концепції правового регулювання охорони життя людини (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 15 березня 2016 року);

– у *правотворчості* – запропонована модель розділу «Злочини проти життя людини» може бути використана в ході наступної кодифікації кримінального законодавства, а окремі пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства – у поточній правотворчості;

– у *правозастосуванні* – при вирішенні проблем кваліфікації злочинів проти життя людини у слідчій і судовій практиці (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Комсомольського відділення поліції ХВП Головного управління Національної поліції в Херсонській області від 4 квітня 2016 року);

– у *навчальному процесі* – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», спецкурсів, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти життя людини, при підготовці підручників, у науково-дослідницькій роботі студентів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Новокаховського гуманітарного інституту Університету «Україна»; Довідка про застосування результатів дисертаційного дослідження у навчальному процесі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова від 18 лютого 2016 року; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Херсонського державного університету № 13-27/629 від 5 квітня 2016 року; Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди № 01/10-314 від 9 квітня 2016 року).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані під час обговорення дисертації та окремих її розділів на засіданнях Південного регіонального центру Національної академії Правових наук України та кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Основні положення, теоретичні та практичні висновки дисертаційної роботи викладено також у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 1 листопада 2013 року), «Актуальные проблемы теории и практики противодействия преступлениям против личности» (м. Хабаровськ, 18 квітня 2014 року), «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини» (м. Одеса, 13 червня 2014 року), «Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні» (м. Одеса, 24 жовтня 2014 року), «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 16–17 січня 2015 року), «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Харків, 23–24 січня 2015 року) «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2015 року), «Становлення громадянського

суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя» (м. Дніпропетровськ, 8 травня 2015 року), «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 15–16 травня 2015 року), «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 12–13 червня 2015 року), «Сучасний стан розвитку правової системи України» (м. Дніпропетровськ, 18 червня 2015 року), «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 19–20 червня 2015 року), «Právna veda a práx: výzvy moderných európskych integračných procesov» (м. Братислава, 27–28 листопада 2015 року).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в одній одноособовій монографії, 20 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 4 статтях, що опубліковані у наукових виданнях іноземних держав за профілем дисертації, 15 працях апробаційного характеру та одній праці, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура дисертації відбиває логіку і послідовність наукового дослідження й зумовлена його предметом, метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що охоплюють тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (497 найменувань) та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 424 сторінки, обсяг основного тексту дисертації – 357 сторінок, список використаних джерел розміщений на 58 сторінках, додаток займає 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, стан її наукової розробленості, зв'язок із науковими темами та планами, визначається об'єкт, предмет, мета та завдання, наукова новизна отриманих результатів, наведено основні положення, що виносяться на захист, визначено теоретичне та практичне значення результатів дослідження, наведені дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні аспекти кримінально-правової охорони життя людини та структурний аналіз злочинів проти життя людини у законодавстві країн романо-германської правової сім'ї» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Методологічні та теоретичні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони життя людини»* визначено, що об'єктами дослідження за допомогою порівняльно-правового методу виступають правова система континентального права та її елементи.

Доведено, що вітчизняна правова система належить до романо-германської правової сім'ї як взаємопов'язаної сукупності правових систем, що виникли у континентальній Європі на основі римських, канонічних і місцевих правових традицій. Виявлено, що у когорті російської наукової спільноти існує точка зору, що Україну слід включити до групи російського права, яка є складовою слов'янської правової сім'ї. Автор підтримує позицію, що українське законодавство позбавлене вад імперського та радянського періоду, тому штучне нав'язування правовій системі України ознак соціалістичної або якоїсь слов'янської правової сім'ї не має достатніх

підстав. На думку дисертанта, Україна з усіма своїми законодавчими особливостями є яскравим прикладом того, як усередині одного історичного типу поєднуються декілька різних правових систем. Відмінною рисою романо-германської правової сім'ї є те, що кримінально-правові акти, як правило, кодифіковані. На таких кодифікованих основах законодавства ґрунтується право Франції, Німеччини, Іспанії, Італії тощо. Указане дає підстави вважати, що право нашої країни також є складовою романо-германської правової сім'ї.

Найважливішою ознакою українського права, що визначає його зв'язок з романо-германською правовою сім'єю, є його кодифікованість. Кодифікація в українській правовій системі має глибоке історичне коріння й охоплює практично всі галузі та інститути права, в чому величезну роль відіграла рецепція положень римського права. Однак існують також і відмінності між українською правовою системою та континентальною правовою сім'єю в правовій культурі (у її формальному і змістовному розумінні). Водночас європейське законодавство має величезний вплив на вітчизняне законодавство. Міжнародне співробітництво та тенденції глобалізації поступово розмивають чіткі межі правових систем, що дозволяє їм зближатися через запозичення та уніфікацію. З іншого боку, це приводить до потреби переоцінити роль і значення національного права, а також і ступінь суверенітету держави.

Підрозділ 1.2 «Проблемні питання визначення родового, видового та безпосереднього об'єктів злочинів проти життя людини» присвячений характеристиці об'єктів злочинів проти життя людини.

Доводиться, що життя людини є предметом правового регулювання в дуже вузькому діапазоні, воно може виступати лише як об'єкт правового захисту, в тому числі, й кримінально-правовими засобами. Що ж до права на життя, то воно не означає саме життя, а є певною правовою формою, суб'єктивним правочином із формально-атрибутивними ознаками, які закріплені у Конституції України, міжнародно-правових та вітчизняних актах.

Робиться висновок про необхідність вживання поняття «злочини проти життя людини» у відповідному розділі КК. Автором обґрунтована пропозиція щодо розміщення розділу про злочини проти людини на першому місці в Особливій частині КК України, що забезпечить реалізацію низки принципів, на яких вона побудована.

Дисертант вважає такою, що відповідає сучасній доктрині кримінального права, позицію визначати родовим об'єктом злочинів проти життя особи – життя людини. Разом з тим це і суспільні відносини, суб'єктом яких виступає людина. А з урахуванням власної позиції щодо внесення змін до назви відповідного розділу Особливої частини КК України, запропоновано родовим об'єктом зазначених злочинів вважати суспільні відносини, пов'язані з охороною життя людини.

У чинній редакції розділ II Особливої частини КК України поєднує в собі два об'єкти кримінально-правової охорони – життя і здоров'я людини, що дає можливість вести мову про виділення і так званого видового об'єкта злочину для суспільно небезпечних діянь, які посягають на життя людини, і розглядати його як групу однорідних суспільних відносин, що забезпечують безумовну охорону життя

людини та захист його від протиправних посягань. Однак слід говорити про абсолютний та універсальний характер життя, яке не підлягає виміру або обрахуванню. Шкода життю однозначно розуміється лише як його припинення, а це, власне, і надає життю найвищої цінності, без якого будь-які блага та соціальні інститути перестають існувати для носія життя. Тому дисертант вважає, що у КК України охорона життя потребує особливої уваги, яка формально може бути сконцентрована у виділенні злочинів проти життя в окремий розділ «Злочини проти життя людини».

Враховуючи позиції провідних вчених країн романо-германської правової сім'ї, зокрема професорів Є. Л. Стрельцова, А. Е. Жалінського та власну точку зору, автор вважає, що безпосереднім об'єктом зазначених злочинів є життя будь-якої конкретної людини, незалежно від її віку, життєздатності, расової чи національної належності, соціальної корисності, моральних якостей тощо.

Проаналізувавши загальноприйняте у кримінально-правовій доктрині положення про те, що життя людини розпочинається з моменту початку фізіологічних (у тому числі передчасних та штучно викликаних) пологів її матері, автор дійшов висновку, що вітчизняний законодавець займає компромісну позицію щодо визначення моменту, з якого починається життя людини. Указане дає можливість констатувати, що життя людини в Україні потребує подальшого розвитку його кримінально-правової охорони. З метою урегулювання вказаних питань автором пропонується у КК України передбачити положення, що посягання на життя дитини при строках вагітності понад двадцять два тижні незалежно від його місця знаходження (усередині або поза тілом матері) є вбивством. При цьому до незаконного абортів слід відносити тільки випадки переривання вагітності при строку не більше двадцяти двох тижнів. Пояснення вживаних у законі термінів слід викласти у примітці до ст. 115 КК України, яку сформулювати таким чином: «Людиною в статтях цього Кодексу визнається життєздатний плід у віці понад двадцять два тижні вагітності, новонароджена дитина, будь-яка людина, незалежно від віку та стану здоров'я».

Підрозділ 1.3 «Дискусійні аспекти у розумінні об'єктивної та суб'єктивної сторін злочинів проти життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї на прикладі “простого” умисного вбивства, необережного вбивства, доведення до самогубства, погрози вбивства» присвячений дослідженню ознак та змісту об'єктивної та суб'єктивної сторін злочинів проти життя людини.

Дисертант зазначає, що в доктрині кримінального права традиційно під «простим» розуміється умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених частиною 1 статті 115 КК України, а також без пом'якшуючих ознак, передбачених статтями 116–118 КК України. Зокрема, вбивство, вчинене в обопільній сварці, або в бійці, або з помсти, ревнощів, на прохання потерпілого, за іншими мотивами, викликаними особистими відносинами винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за частиною 1 статті 115 КК України. До простого вбивства автор також відносить умисне заподіяння смерті з використанням безпорадного стану потерпілого, на ґрунті неправильного уявлення про свій суспільний або службовий обов'язок, зі страху перед очікуваним або передбачуваним нападом при відсутності стану

необхідної оборони, унаслідок порушення правил караульної служби, порушення правил застосування зброї представником влади та деякі інші. Вказані види простого вбивства практично не згадуються на нормативному рівні у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї, всі вони визначаються на рівні тлумачення закону офіційними інстанціями, експертами та науковцями.

Дисертантом обґрунтовується позиція щодо доцільності зміни термінів у назві та диспозиції статті 119 КК України «вбивство через необережність» на «заподіяння смерті з необережності», оскільки наявне в ній словосполучення не відповідає поняттю вбивства, визначеному частиною 1 статті 115 КК України.

На думку автора, в рамках розмежування умисного та необережного заподіяння смерті інтерес для дослідження представляє диспозиція стаття 120 КК України («Доведення до самогубства»). Особливістю даного діяння є те, що, хоча само по собі самогубство є одним із різновидів неприродної смерті, але доведення до самогубства – єдиний злочин проти життя особи, який не охоплюється поняттям вбивства, що досить широко представлений у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї. Автор вказує, що як злочин проти життя може розглядатися лише умисна форма доведення до самогубства. При вчиненні цього злочину винний обирає таку специфічну форму реалізації умислу на спричинення смерті потерпілого, коли під впливом негативних, нестерпних для жертви діянь з боку суб'єкта злочину, той сам вирішує позбавити себе життя. При необережній формі доведення до самогубства, мова повинна йти про злочин проти моральності, про порушення моральних засад суспільства в частині ставлення до людської особистості через жорстоке поводження з нею, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження її людської гідності.

У підрозділі 1.4 «Суб'єкт у системі злочинів проти життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї» дається характеристика суб'єкта злочинів проти життя людини.

У кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї, як правило, відсутні норми про основні ознаки суб'єкта злочину. При аналізі вікових меж кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти життя дисертантом проаналізовано категорію «особа похилого віку». Автор зазначає, що доцільним є виділення єдиної вікової межі, по досягненню якої особа вважається такою, що має похилий вік із відповідними кримінально-правовими наслідками. Законодавець використовує шестидесятип'ятирічний вік як максимальну межу застосування окремих видів покарання (ч. 2 ст. 64 КК України), у тому числі враховує при призначенні покарання за вчинення злочинів проти життя. На думку автора, вчинення злочину особою по досягненню похилого віку (шестидесятип'ятирічний вік), повинно виступати обставиною, що пом'якшує покарання, яку необхідно визначити відповідним пунктом статті 66 КК України.

Розділ 2 «Кваліфіковані вбивства (вбивства при обтяжуючих обставинах): порівняльний аналіз кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика обставин, які кваліфікують (обтяжують) умисне вбивство в законодавстві країн романо-германської правової

сім'ї» міститься кримінально-правова характеристика обставин, які кваліфікують (обтяжують) умисне вбивство.

Обставини, що обтяжують умисне вбивство, в кримінальному законодавстві країн континентальної Європи представлені доволі широко і є різноманітними як за кількістю, так і за змістом.

Законодавець низки країн (австрійський, голландський) обмежується констатацією того, що тяжким вбивством є таке, яке вчиняється «умисно та із задалегідь обміркованим наміром позбавити життя». У диспозиціях відповідних норм деяких країн, зокрема Швейцарії, багато оціночних понять морально-етичного, а не суто юридичного характеру, на зразок «особливо безсовісно», «особливо докірливими», що не дає можливості дати правову оцінку змісту таких обставин, які обтяжують вбивство. Взагалі європейському законодавцю притаманне широке застосування подібних морально-етичних дефініцій без роз'яснення їх юридичного змісту. В кримінальних законах окремих країн (Італія, Туреччина, Болгарія) очевидні просторість і відсутність класифікаційного критерію для виділення тієї або іншої обставини, зокрема такі, що характеризують спосіб вчинення, особливості потерпілого, особливості суб'єктивної сторони злочину тощо. Наявні в нормативно-правових актах країн колишнього СРСР радянські доктринальні традиції побудови кримінального законодавства, норми про кваліфіковане вбивство значно не відрізняються, за винятком певних особливостей, що відображають або національні властивості законодавства тієї чи іншої держави, або прагнення законодавця триматися у руслі законодавчих євроінтеграційних тенденцій.

У підрозділі 2.2 *«Проблеми кваліфікації вбивства при кваліфікуючих (обтяжуючих) обставинах, які відносяться до об'єктивних ознак злочину»* здійснено кримінально-правову характеристику кваліфікуючих (обтяжуючих) обставин вбивства, які належать до об'єктивних ознак злочину.

Така обтяжуюча обставина, як вбивство двох і більше осіб, притаманна лише кримінальному законодавству пострадянських країн, і її формулювання є ідентичним: «вбивство двох і більше осіб». Ця норма передбачає, що позбавлення життя цих осіб охоплювалось єдиним умислом винного.

У кримінальному законодавстві зарубіжних держав відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини та (або) жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (вагітної жінки), регламентується по-різному. Фактично норма, передбачена пунктом 2 частини 2 статті 115 КК України містить у собі не одну, а дві обставини, що обтяжують умисне вбивство. Це, по-перше, вбивство малолітньої дитини, по-друге, вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності. У деяких країнах досліджуваного нами регіону кримінальне законодавство прямо передбачає обидві зазначені обставини як такі, що обтяжують вбивство. У кримінальних кодексах більшості країн континентальної Європи передбачено, що кримінальна відповідальність настає за умови, коли особі, яка вчиняє вбивство при даних обтяжуючих обставинах, відомо про малолітство та вагітність потерпілої. У диспозиції відповідних статей кримінальних кодексів деяких країн вказано на важливу складову цієї обтяжуючої обставини – «завідомість» щодо факту малолітства або неповноліття потерпілого. Автор

пропонує ознаку малолітства у пункті 2 частини 2 статті 115 КК України доповнити завідомістю для винного факту малолітства потерпілого. Викладені положення так само стосуються відповідальності винного за умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. На думку дисертанта, необхідно посягання на життя вагітної жінки на пізніх строках вагітності прирівняти до посягання на життя двох або більше осіб, одночасно вказавши в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що посягання на життя вагітної жінки зі строком вагітності понад двадцять два тижні слід кваліфікувати як посягання на життя двох осіб.

Норми, якими передбачено відповідальність за вбивство заручника або викраденої людини, зустрічаються лише у кодексах країн колишнього СРСР. Спільним для обох цих потерпілих є те, що й у випадку захоплення заручника, й у випадку викрадення людини винний протизаконно розпоряджається особистою свободою потерпілого, тобто його можливістю самостійно пересуватися та визначати своє місцезнаходження. Автор стверджує, що захоплення заручника є спеціальним випадком по відношенню до викрадення людини, який відрізняється від загальної норми спеціальною метою. Таким чином, доповнення первісної редакції пункту 3 частини 2 статті 115 КК про умисне вбивство заручника словами «або викраденої людини» є доцільним. Однак невизначеним залишається питання про неможливість кваліфікації вчиненого діяння за пунктом 3 частини 2 статті 115 КК України, якщо в дійсності з боку винного було не викрадення людини, а незаконне позбавлення волі, також передбачене статтею 146 КК України. Така ситуація вимагає уточнення змісту пункту 3 частини 2 статті 115 КК України, де замість вказівки на такого потерпілого, як викрадена людина, необхідно застосувати більш широке формулювання – «інша людина, незаконно позбавлена волі».

У кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї вбивство з особливою жорстокістю або жорстоким способом як кваліфіковане вбивство представлене достатньо широко. Виділення особливої жорстокості як кваліфікуючої ознаки свідчить також і про виняткову, патологічну аморальність вбивці. Автор переконаний, що для вирішення цієї ситуації необхідно застосувати відомий вітчизняному кримінальному праву інститут «виняткового цинізму». Це стосується кваліфікації дій злочинця, який вчинив знущання над трупом після вбивства. Аналогічно, на думку дисертанта, може бути вирішено питання з кваліфікацією вбивства, поєднаного з актом канібалізму, а також так званого «ритуального» вбивства, коли метою такого діяння виступає жертвоприношення людини з подальшим використанням її трупа або його частин для здійснення певних ритуалів чи маніпуляцій.

Аналізуючи законодавство країн романо-германської правової сім'ї про вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, автор зазначає, що їх законодавці використали декілька варіантів формулювання способу вчинення цього кваліфікованого вбивства: по-перше, застосовується термін «способом, небезпечним для життя багатьох осіб», по-друге, використовується у відповідних нормах словосполучення «загальнонебезпечним способом», по-третє, викладені норми, в яких законодавець прямо вказує на засоби, за допомогою яких винний

вчиняє таке кваліфіковане вбивство. На підтримку представників першої групи, до якої входить і українська кримінально-правова наука і практика, автор зазначає, що відповідальність за вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, існує більше сторіччя, і можна припустити, що й доктрина, і практика кримінального права мають загальноприйняте визначення та ознаки даного поняття, коли вказівку закону про безпеку для життя багатьох людей слід розуміти як безпеку заповідання смерті не тільки потерпілому, а ще й хоча б одній людині.

У підрозділі 2.3 «Характеристика вбивства при кваліфікуючих (обтяжуючих) обставинах, які відносяться до суб'єктивних ознак злочину» проведено кримінально-правову характеристику кваліфікуючих (обтяжуючих) обставин вбивства, які належать до суб'єктивних ознак злочину.

На думку автора, спірною є позиція про те, що як вчинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо). Кримінальна відповідальність за вбивство з метою використання органів і тканин потерпілого є новелою для кримінального права України. Однак більшість кримінальних законів країн колишнього СРСР містять окрему норму про умисне вбивство з метою використання органів або тканин потерпілого (для трансплантації, продажу або використання іншим способом органів, частин органів або тканин тіла жертви). Автор вважає за можливе запровадження такої норми в Кримінальний кодекс України та комбінацію такого пункту частини 2 статті 115 КК України з іншими пунктами цієї ж статті. Дисертант зазначає, що таке вбивство не завжди вчиняється з корисливих мотивів. Тому, підтверджуючи тезу про можливість сукупної кваліфікації вбивства як з метою використання органів або тканин потерпілого, так і корисливих мотивів, автор, однак, пропонує виділити окрему норму, яка встановлює нову обтяжуючу обставину – це вчинення вбивства з метою використання органів або тканин потерпілого.

Кримінальна відповідальність за кваліфіковане умисне вбивство з хуліганських мотивів, коли винний позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а також без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу, притаманна лише кримінальному законодавству країн колишнього СРСР, однак практично всі відповідні норми, крім пункту 7 частини 2 статті 115 КК України, містять формулювання «з хуліганських спонукань». Дисертант заперечує можливість підміни поняття «мотив» терміном «спонукання», виступає проти групування різних елементів мотивації злочинної поведінки, які не завжди виступають мотивами злочину.

У формуванні норми, подібної до викладеної у пункті 8 частини 2 статті 115 КК України, у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї виявляються три умовні тенденції. Першою тенденцією є те, що частина країн колишнього СРСР пішла шляхом виділення досліджуваної обтяжуючої обставини як кваліфікуючої в рамках умисного вбивства як злочину проти життя. Другою тенденцією є поєднання в межах однієї статті як загальної

норми щодо відповідальності за умисне вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, так і спеціальної норми, яка встановлює відповідальність за умисне вбивство конкретних категорій службових та уповноважених осіб. Третьою тенденцією є відсутність у розділі, присвяченому злочинам проти життя, відповідної загальної норми про умисне вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, а наявність у цьому розділі тільки спеціальних норм, що стосуються лише певних категорій потерпілих. З огляду на наведену умовну класифікацію та зміст формулювання диспозиції пункту 8 частини 2 статті 115 КК України, стає очевидним, що юридична природа обтяжуючої обставини, передбаченої цією нормою, має подвійний характер. З одного боку, її ознаки є ознаками юридичного складу вбивства, з іншого – цією нормою захищається не тільки, а можливо, і не стільки, життя людини, скільки відносини, що стосуються, зокрема, громадської безпеки, громадського порядку тощо. Така двооб'єктність даного складу злочину складає специфіку умисного вбивства особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, залишаючи при цьому його різновидом вбивства, що вчиняється при обставинах, які свідчать про підвищений ступінь суспільної небезпечності цього діяння. На думку автора, практичний інтерес для кримінального законодавства України представляє позиція, що обставиною, яка обтяжує вбивство є виконання потерпілим не тільки службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України), але й обов'язку професійного. Пропонується відповідну норму закону про кримінальну відповідальність доповнити вказівкою на професійну діяльність потерпілого. Крім того, дисертант пропонує у диспозиції норми фразу «у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» доповнити словом «правомірним». Також пропонується узгодити цю норму з положеннями Кримінального процесуального кодексу України та після слів «чи його близького родича» доповнити її словами «або члена сім'ї».

Проведений аналіз відповідних норм країн романо-германської правової сім'ї дозволяє автору сформулювати висновок про те, що проблема відповідальності за вбивство, вчинене з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, вирішується кримінальним законодавством зарубіжних країн як в Особливій частині за допомогою конструювання кваліфікуючих ознак, так і в Загальній частині при регламентації інституту множинності злочинів. Крім того, практично всі досліджувані кримінальні закони вважають тяжким вбивство, вчинене з метою сховати інший злочин або полегшити його вчинення, що свідчить про об'єктивно підвищений ступінь суспільної небезпеки такого діяння, яка не залежить від національних та інших особливостей держав.

Вбивство, поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, передбачене пунктом 10 частини 2 статті 115 КК України являє собою діяння, що об'єднує два склади злочинів (вбивство і зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), при наявності одного мотиву – сексуального. Крім того, якщо винний безпосередньо після вчинення зґвалтування, чи насильницького

задоволення статевої пристрасті неприродним способом, чи замаху на таке, або через певний час після вчинення такого діяння вбиває жертву з метою приховати цей вчинений ним злочин, то його дії не слід кваліфікувати за пунктом 10 частини 2 статті 115 КК України, оскільки вони вже позбавлені будь-якої сексуальної мотивації, а мають метою приховати злочинне діяння, тому такі дії, направлені на приховування, цілком логічно кваліфікувати за пунктом 9 частини 2 статті 115 КК України. Дисертант вказує на необхідність зміни формулювання пункту 10 частини 2 статті 115 КК України і, враховуючи виключно сексуальну мотивацію злочинця, викласти цю норму в редакції: «з сексуальних мотивів». А вже під такого роду вбивством, керуючись досвідом Німеччини, можна розуміти умисне заподіяння смерті потерпілій особі з метою одержання сексуального задоволення та (або) з метою розв'язання психологічних або психосексуальних проблем, пов'язаних із розладом статевого потягу.

У кримінальному праві України найбільш поширеним варіантом тлумачення змісту умисного вбивства, вчиненого на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України) України є визначення його як умисного позбавлення життя потерпілого, здійсненого особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Кримінальні кодекси країн СНД відрізняються визначенням, яке вони дають самому поняттю «вбивство на замовлення». В одних кодексах вживається термін «вбивство за наймом», в інших – «на замовлення», або «замовлене», що, по суті, є поняттями дуже близькими за змістом. Вітчизняний законодавець, визначаючи в КК України ознаки вбивства на замовлення, підкреслює сам факт замовлення, тобто акцент робиться на існуванні замовлення як публічної оферти в цивільному праві, а не на факті, що винний діє за наймом. Звідси випливає, що при вбивстві на замовлення корисливий мотив у виконавця теж не обов'язковий. У зв'язку із цим автор робить висновок, що термін «вбивство за наймом», яке широко використовується у відповідних нормах країн континентальної Європи, показує відповідне явище під кутом зору наймача, а термін «на замовлення» – під кутом зору найманця. Водночас від цього сама суть їх домовленості не змінюється.

У романо-германській правовій сім'ї тільки у кримінальних законах країн колишнього СРСР присутня обтяжуюча обставина, яка у різних комбінаціях встановлює відповідальність за вчинення умисного вбивства групою та за попередньою змовою групою осіб. На думку автора, наявність групи само по собі вже є обтяжуючою обставиною, а ознаки згуртованості та організованості такого «групового суб'єкта» можуть слугувати лише підставою для посилення покарання за вчинення умисного вбивства. Дисертантом пропонується викласти пункт 12 частини 2 статті 115 КК України в такій редакції: «вчинене двома або більше особами».

У романо-германській правовій сім'ї норми про повторне вбивство так само представлені лише положеннями кримінальних законів країн «близького зарубіжжя». Однак і серед них можна виділити три умовні групи, які відрізняються розумінням множинності вбивств у відповідних статтях кримінального законодавства. Перша група, до якої входить і Україна, розуміють повторність як вчинення вбивства особою, яка раніше вчинила умисне вбивство або замах на нього.

Другу групу складають норми кримінальних законів країн, що залишилися в рамках традицій радянського законодавства, яким передбачалася така обтяжуюча вбивство обставина, як вчинення умисного вбивства «при особливо небезпечному рецидиві або особою, яка раніше вчинила вбивство». Тобто від першої групи ці норми відрізняє наявність втраченого українським кримінальним законом окремого, законодавчо визначеного інституту особливо небезпечного рецидиву. Що ж до повторного вбивства, його ознаки принципово не відрізняються від норм першої групи. Третю велику групу складають кримінально-правові норми країн, які використовують іншу форму визначення множинності злочинів при вчиненні двох чи більше вбивств – неодноразовість. Дисертант вважає, що така обтяжуюча обставина вбивства, як «раніше вчинене» (п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України), юридично більш обумовлена, ніж присутнє у законодавстві пострадянських країн «вчинене неодноразово», оскільки діяння, що становлять неодноразовість, втрачають свою юридичну значимість, а є лише складовими нібито більш небезпечного злочину. Кожне з них окремо не кваліфікується та покарання за кожне з них окремо не призначається.

Дуже близькими за змістом до пункту 14 частини 2 статті 115 КК України є відповідні статті кримінальних кодексів багатьох пострадянських країн, де мова йде про мотиви расової, національної, релігійної ненависті або ворожнечі. Крім цього, згадується така кваліфікуюча ознака умисного вбивства, як етнічна ненависть та ворожнеча, або йдеться про місницьку ненависть та ворожнечу або кровну помсту, або ж про соціальну ненависть чи ворожнечу. На думку автора, це відображає місцеві особливості формування мотиву активного неприйняття певних сторін соціального статусу потерпілого. Пропозиції доповнити пункт 14 частини 2 статті 115 КК України ознакою соціальної ненависті або ворожнечі дисертант вважає недоречними, адже в разі прийняття законодавцем такого доповнення в КК України фактично як обтяжуючу умисне вбивство обставину можна буде визнати будь-яку нетерпимість або неприязнь між винним та потерпілим, що є неприпустимим.

Розділ 3 «Привілейовані види вбивств: порівняльний аналіз кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Поняття та ознаки умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання» проведено кримінально-правову характеристику умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання.

Проведене дослідження досвіду регулювання відповідальності за вчинення вбивства у стані афекту країнами романо-германської правової сім'ї дає можливість автору стверджувати, що норми, які передбачають відповідальність за посягання на життя і здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, потребують розширення обставин, які мають місце з боку потерпілого. Дисертант вважає, що статтю 116 КК України слід доповнити формулюванням «або інших неприйнятних для винного дій з боку потерпілого». Так, фактично особу можна довести до стану сильного душевного хвилювання діями потерпілого, які не є протиправними (вони можуть бути, наприклад, небажаною, але правомірною

поведінкою, або зловживанням правом, яке не є правопорушенням), а ступінь неприйнятності тієї чи іншої дії потерпілого визначається самим винним залежно від його світосприйняття, моральних принципів та установлень.

У підрозділі 3.2 «*Поняття та ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини*» міститься кримінально-правова характеристика умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.

Проведений компаративістський аналіз дозволив виявити низку особливостей кримінально-правової регламентації відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини в країнах романо-германської правової сім'ї, які мають свою, дещо відмінну від національної, систему кримінального права, а у зв'язку з цим і свою специфіку законодавчого закріплення даної норми. Зокрема, у низці європейських країн даний склад злочину є привілейованим, до пом'якшуючих обставин віднесено особливий психофізіологічний стан матері, а також часові рамки вчинення даного злочину – під час пологів або безпосередньо після них. Однак німецькі та французькі законодавці не тільки не розглядають дані обставини як пом'якшуючі, але й відносять дане вбивство до категорії кваліфікованих. Специфічною особливістю болгарського варіанта криміналізації цього діяння є вказівка на певні фізичні недоліки потерпілого (його потворність), наявність яких є пом'якшуючою обставиною.

На думку автора, інтерес для дослідників має вказівка у кримінальних кодексах Голландії, Франції на неможливість вчинення даного злочину із заздалегідь обдуманним умислом, що є достатньо оптимальною законодавчою конструкцією. Також дисертант вважає, що законодавцві варто було б відкоригувати диспозицію вітчизняної норми про вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, пов'язавши вчинення даного злочину не тільки з моментом заподіяння смерті немовляті, але й з особливим психічним станом його матері у цей момент та моментом виникнення умислу на вбивство такої дитини. Відсутність такого стану або наявність заздалегідь обдуманого умислу повинно виключати кваліфікацію вчиненого за статтею 117 КК України.

У підрозділі 3.3 «*Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця*» здійснено кримінально-правову характеристику умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Цей привілейований склад умисного вбивства в кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї представлений досить обмежено, незважаючи на те, що субінститути необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця, відомі всім кримінальним законам зазначених країн. Однак регламентація цих обставин, що виключають злочинність діяння, принципово різна. Відрізняються не тільки їх назви та місце в структурі кримінальних кодексів, але й їх перелік, умови та підстави правомірності застосування.

На думку автора, правова оцінка затримання злочинця повинна здійснюватися на підставі відповідних доповнень до положень статті 38 КК України «Затримання особи, що вчинила злочин», а проведений порівняльний аналіз кримінально-

правових норм країн романо-германської правової сім'ї дає можливість стверджувати про необхідність внесення змін до цієї статті. В разі прийняття відповідних змін до статті 38 КК України, стаття 118 КК України, на думку дисертанта, змін не потребує.

У підрозділі 3.4 «Інші види вбивств, вчинених при обставинах, які пом'якшують покарання» міститься кримінально-правова характеристика інших видів вбивств, вчинених при обставинах, які пом'якшують покарання, зокрема умисного вбивства на прохання потерпілого (еутаназії).

Серед інших, відсутніх в українському кримінальному законодавстві видів умисних вбивств, вчинених при пом'якшуючих обставинах, законодавство багатьох країн романо-германської правової сім'ї містить і такий привілейований склад, як вбивство на прохання потерпілого (еутаназія). Компаративістський аналіз законодавства країн романо-германської правової сім'ї, яке регламентує відповідальність за умисне вбивство на прохання потерпілого (еутаназію), показав, що багато країн, особливо колишнього СРСР, не визнають права на смерть та вважають еутаназію злочином, в тому числі й вчиненим при пом'якшуючих обставинах. Однак у деяких країнах континентальної Європи законодавцем визнано право на смерть та законність еутаназії (як в активній, так і в пасивній формі).

Висновки, отримані в результаті аналізу зарубіжних нормативно-правових актів, дозволили автору змодельовати проект норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за умисне вбивство невиліковно хворого зі співчуття з метою позбавлення його нестерпних фізичних страждань за його неодноразовим, явно вираженим проханням. Прагнення до смерті самого невиліковно хворого потерпілого (через фізичні та психічні страждання та його прохання до інших осіб щодо спричинення йому смерті) та відповідні дії винного (який через співчуття та жаль до потерпілого погоджується та вчиняє його вбивство) однозначно вказують на прямий умисел при вчиненні такого злочину (як по відношенню до діяння, так і до наслідків, що настали). Це стосується як активної, так і пасивної форми еутаназії, вчинене не може кваліфікуватися за статтею 136 або 139 КК України, а потребує вирішення існуючої прогалини через виділення нової норми.

Розділ 4 «Відмежування злочинів проти життя людини від інших посягань на життя: порівняльний аналіз законодавства країн романо-германської правової сім'ї» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «“Спеціальні” вбивства та інші злочини, пов'язані із посяганням на життя» міститься порівняльний аналіз норм, в яких злочинним наслідком є заповідання смерті іншій людині.

У цілому в кримінальних кодексах країн романо-германської правової сім'ї, так само як і у Кримінальному кодексі України, в умовній системі посягань на життя виділяються умисні посягання на життя спеціального суб'єкта, діяльність якого визначається чіткими рамками державних, службових та інших повноважень (державна, громадська діяльність, службові обов'язки, обов'язки з військової служби, діяльність щодо охорони громадського порядку, здійснення правосуддя, пов'язана з наданням правової допомоги тощо), такі посягання у науковому середовищі часто називають «спеціальними» вбивствами. У таких спеціальних

нормах зміст такої ознаки, як потерпілий, більш конкретизований порівняно зі змістом відповідної ознаки складу злочину, закріпленого у загальній нормі. В таких випадках вчинене кваліфікується за спеціальною нормою, за якою особа у подальшому несе кримінальну відповідальність.

На думку дисертанта, наявність в українському кримінальному законі таких спеціальних норм (статті 112, 348, 379, 400, 443 КК України), дає можливість через об'єкт посягання точніше встановити мотиви та мету злочинного посягання на життя, коли вбивство використовується як спосіб впливу на певні державно-владні відносини та інститути. Крім того, ці норми мають очевидно виражений превентивний характер. Тому їх присутність у вітчизняному кримінальному кодексі є рисою, швидше за все, позитивною, порівняно із законодавством країн континентальної Європи.

Окрему групу, на думку автора, становлять злочини так званої міжнародної юрисдикції, передбачені розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України і більшістю кримінальних законів країн романо-германської правової сім'ї. Відмежування між загальною нормою вбивства та його варіантом у розумінні злочину проти людства автор розглядає на прикладі геноциду як найбільш широко представленого в кримінальному законодавстві країн континентальної Європи. На думку дисертанта, розділити вбивство та геноцид можна тільки за спрямованістю умислу, проявом якого є масовість вчинення дій, тобто наявність певного стійкого контексту, у рамках якого відбуваються вбивства.

У підрозділі 4.2 *«Санкції за злочини проти життя: обумовленість, структура, види»* міститься порівняльний аналіз санкцій за злочини проти життя.

Аналіз санкцій за вчинення умисних вбивств вказує на негативну, з точки зору автора, тенденцію у визначенні часового розриву між нижчою і вищою межами покарання, що припускає прийняття рішення на суддівський розсуд при визначенні міри такого покарання, що має місце і у вітчизняному кримінальному законодавстві. На думку дисертанта, враховуючи найвищу цінність людського життя, нижня межа покарання у виді позбавлення волі за вчинення умисного вбивства, передбаченого частиною 1 статті 115 КК України, повинна бути встановлена на рівні восьми років, тоді як відповідальність за посягання на життя осіб, передбачених статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України, повинна починатися з семи років.

Слід зауважити, що всередині самих так званих спеціальних вбивств немає єдності щодо визначення нижньої межі покарання за посягання на життя осіб з «особливими повноваженнями». Так, проведений автором аналіз відповідних санкцій дає підстави стверджувати, що для законодавця замах на вбивство державного чи громадського діяча та закінчене умисне вбивство за обставин, що обтяжують відповідальність (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України), мають однаковий рівень суспільної небезпеки. На думку автора, така позиція законодавця протирічить принципам та змісту кримінально-правових відносин. Схожа ситуація виникає також зі статтями 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України. Для узгодження та вирішення цієї ситуації, дисертант пропонує нижню межу покарання за переліченими статтями встановити на рівні семи років позбавлення волі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми теоретико-прикладних засад кримінально-правової охорони життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї, шляхом компаративістського аналізу розроблено основні напрями вдосконалення відповідного вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування. Найважливіші висновки дисертації такі:

1. У дисертації розроблена та запропонована авторська концепція українського кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за посягання на життя людини, а саме:

– життя становить самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, оскільки має фундаментальні розбіжності з положеннями, що регламентують кримінально-правову охорону здоров'я. На підставі цього по новому обґрунтовано необхідність, доцільність і можливість створення самостійного інституту Особливої частини кримінального права «Злочини проти життя людини» шляхом виділення певної групи норм із розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи» та об'єднання їх у самостійний розділ Особливої частини Кримінального кодексу України;

– такої самої кримінально-правової охорони, як і будь-яка людина, в тому числі новонароджена дитина, потребує і життєздатний плід людини у віці понад двадцять два тижні вагітності як такий, що фактично здатний існувати поза утробою матері. Для цього у Кримінальному кодексі України необхідно передбачити, що посягання на життя дитини при строках вагітності понад двадцять два тижні незалежно від його місця знаходження (усередині або поза тілом матері) є вбивством;

– при вбивстві вагітної жінки на пізніх строках вагітності слід прирівняти таке суспільно небезпечне діяння до вбивства двох або більше осіб, одночасно роз'яснивши в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що посягання на життя вагітної жінки зі строком вагітності понад двадцять два тижні слід розглядати як посягання на життя двох осіб – матері та її дитини;

– доцільним є виділення єдиної вікової межі, після досягнення якої особа вважається такою, що має похилий вік, із відповідними кримінально-правовими наслідками. Шестидесятип'ятирічний вік є доцільним для виділення єдиної вікової межі, по досягненню якої особа вважається такою, що має похилий вік, як обставини, що пом'якшує кримінальну відповідальність, додавши відповідний пункт до статті 66 КК України.

2. У Кримінальному кодексу України слід вживати формулювання «злочини проти життя людини», адже у доктринальному визначенні вбивства мова йде про заподіяння смерті іншій людині, а не особі.

3. Терміни «заподіяння смерті» та «позбавлення життя», що використовуються у кримінальному законодавстві країн континентальної Європи, є тотожними. Однак формальним аргументом на користь терміна «позбавлення життя» може стати те, що

мова йде про злочини проти життя, тому більш логічним видається застосування саме такої форми.

4. Безпосереднім об'єктом досліджуваних злочинів є життя будь-якої конкретної людини, незалежно від її віку, життєздатності, расової чи національної належності, соціальної корисності, моральних якостей тощо.

5. Як злочин проти життя може розглядатися лише умисна форма доведення до самогубства, адже в такому випадку винний умисно обирає таку специфічну форму реалізації власного умислу на спричинення смерті потерпілого, коли останній сам вирішує позбавити себе життя. При необережній формі доведення до самогубства мета і мотив вчинення такого злочину ніяк не спрямовані на позбавлення життя потерпілого. У таких випадках мова йде про злочин проти моральності – про порушення моральних засад суспільства в частині ставлення до людської особистості.

6. При кваліфікації дій злочинця, який вчинив вбивство, поєднане з актом канібалізму, або так зване «ритуальне» вбивство, коли метою такого діяння виступає жертвоприношення людини, або знуцання над трупом після вбивства, віднесення таких вбивств до вчинених з особливою жорстокістю є не достатньо обґрунтованим. Такі діяння, на думку дисертанта, слід визнавати вчиненими з винятковим цинізмом, тому пропонується пункт 4 частини 2 статті 115 КК України доповнити словами «або винятковим цинізмом».

7. Вимагає зміни формулювання пункту 10 частини 2 статті 115 КК України, враховуючи виключно сексуальну мотивацію злочинця, і викласти це положення в такій редакції: «з сексуальних мотивів». Під вбивством такого виду слід розуміти умисне заподіяння смерті потерпілій особі з метою одержання сексуального задоволення та (або) з метою розв'язання психологічних проблем, пов'язаних із розладом статевого потягу.

8. В авторській редакції сформульовано норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за умисне вбивство невиліковно хворого зі співчуття з метою позбавлення його нестерпних фізичних страждань за його неодноразовим, явно вираженим проханням (це стосується як активної, так і пасивної форми еутаназії).

9. Доведено необхідність виділення нової окремої норми, яка встановлює нову обтяжуючу обставину, таку як вчинення вбивства з метою використання органів або тканин потерпілого;

10. Правова оцінка затримання злочинця повинна здійснюватися на підставі відповідних доповнень до положень статті 38 КК України «Затримання особи, що вчинила злочин». Для цього автор пропонує замінити у статті 38 КК України слово «злочин» на «суспільно небезпечне діяння», «злочинець» на «особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння»;

11. Вживання законодавцем у назві і тексті статті 119 КК України поняття «вбивство» є некоректним, адже не можна, визначивши вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, в подальшому використовувати цей термін для позначення необережного діяння. У зв'язку з цим автором обґрунтовується позиція щодо доцільності зміни назви та тексту диспозиції

статті 119 КК України «вбивство через необережність» на «заподіяння смерті з необережності».

12. Доцільним є вплив на особу, винну у вчиненні вбивства, шляхом законодавчого закріплення норм про відшкодування збитку, заподіяного вбивством.

13. Наявність в українському кримінальному законі спеціальних норм, розміщених у статті 112, 348, 379, 400, 443 КК України, дає можливість через об'єкт посягання точніше встановити мотиви та мету злочинного посягання на життя, коли вбивство використовується як спосіб впливу на певні державно-владні відносини та інститути. Крім того, ці норми мають очевидно виражений превентивний характер. Тому їхня присутність у вітчизняному кримінальному кодексі є рисою, швидше за все, позитивною, порівняно з законодавством країн континентальної Європи.

14. З урахуванням найвищої цінності людського життя, нижня межа покарання у виді позбавлення волі за вчинення умисного вбивства, передбаченого в санкції частини 1 статті 115 КК України, повинна бути встановлена на рівні восьми років, тоді як у санкціях норм про посягання на життя осіб, передбачених статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України, ця межа має починатися з семи років.

З урахуванням позитивного досвіду зарубіжного законодавця, пропозицій вітчизняних і зарубіжних вчених, власних доробок та з метою поліпшення кримінально-правової охорони життя людини в Україні, пропонуються здійснити зміни і доповнення до чинного кримінального законодавства, зокрема включити до Кримінального кодексу України розділ такого змісту:

«Розділ I. Злочини проти життя людини

Стаття... Умисне вбивство

1. Вбивство, тобто умисне протиправне позбавлення життя іншої людини, – карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вбивство:

1) двох або більше осіб;

2) завідомо для винного малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

3) заручника або іншої людини, яка незаконно позбавлена волі;

4) вчинене з особливою жорстокістю або винятковим цинізмом;

5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;

6) з корисливих мотивів;

7) з метою використання органів або тканин потерпілого;

8) з хуліганських мотивів;

9) особи чи її близького родича або члена сім'ї у зв'язку з правомірним виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку;

10) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення;

11) з сексуальних мотивів;

12) вчинене на замовлення;

13) вчинене двома або більше особами;

14) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями цього Кодексу;

15) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6, 7 частини другої цієї статті.

Примітка. Людиною в статтях цього Кодексу визнається життєздатний плід у віці понад двадцять два тижні вагітності, новонароджена дитина та будь-яка людина, незалежно від віку та стану здоров'я.

Стаття... Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (афекту), що раптово виникло внаслідок насильства, систематичного знуцання, тяжкої образи або інших неприйнятних для винного дій з боку потерпілого, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття... Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів, вчинене у стані особливого психічного розладу, викликаного пологовим процесом і який не виключає осудності, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття... Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

Умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Стаття... Умисне вбивство невиліковно хворого за його проханням

Умисне вбивство невиліковно хворого зі співчуття з метою позбавлення його нестерпних фізичних страждань за його неодноразовим, явно вираженим проханням, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття... Заподіяння смерті людині з необережності

1. Заподіяння смерті людині з необережності, –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Заподіяння смерті двом або більше людям з необережності, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття... Умисне доведення до самогубства

1. Умисне доведення до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття... Погроза вбивством

1. Погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, –

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років».

Статтю 38 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 38. Затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння

1. Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, і доставлення її відповідним органам влади та недопущення вчинення нею нових суспільно небезпечних діянь, якщо іншими засобами затримати цю особу було неможливо і якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

2. Перевищенням заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, визнається умисне заподіяння такій особі тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння. У разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність настає на підставі норм, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу.

3. Якщо обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що вона вчиняє затримання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, але за обставин справи не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, її дії оцінюються відповідно до правил частини першої цієї статті.

4. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила заходи, необхідні для затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, доставлення її відповідним органам влади та

недопущення вчинення нею нових суспільно небезпечних діянь, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння.

5. Якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність обстановки затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність».

Доповнити Кримінальний кодекс України статтею 304-1 **«Доведення до самогубства з необережності»:**

«Доведення до самогубства особи шляхом жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, якщо це не було спрямовано на позбавлення життя потерпілого, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років».

Покарання за статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 передбачити у виді позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Сотула О. С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання : монографія / О. С. Сотула. – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2015. – 429, [3] с.

Статті у фахових наукових виданнях України:

2. Сотула О. С. Компаративістське дослідження норми про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання / О. С. Сотула // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2013. – Вип. 23, Ч. II, Т. 3. – С. 51–54.

3. Сотула О. С. Життя та його початок: кримінально-правові аспекти / О. С. Сотула // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 190–196.

4. Сотула О. С. Розвиток вітчизняного законодавства про злочини проти життя у XVIII ст. з точки зору правової компаративістики / О. С. Сотула // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 4 (II). – С. 256–261.

5. Сотула О. С. Умисне вбивство вчинене за попередньою змовою групою осіб: питання удосконалення дефініції / О. С. Сотула // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 12, Том 2. – С. 104–106.

6. Сотула О. С. Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності: порівняльно-правові аспекти / О. С. Сотула // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6-2, Т. 4. – С. 28–31.

7. Сотула О. С. Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї [Електронний ресурс] / О. С. Сотула // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 179–182. – Режим доступу : <http://lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu?id=38>.

8. Сотула О. С. Законодавство про злочини проти життя у XVII ст. на теренах України / О. С. Сотула // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2015. – № 1 (09). – С. 129–132.

9. Сотула О. С. Злочини проти життя на пострадянському законодавчому просторі / О. С. Сотула // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2015. – № 3. – С. 73–77.

10. Сотула О. С. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони: порівняльно-правові аспекти / О. С. Сотула // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2015. – Вип. 33, Т. 2. – С. 134–136.

11. Сотула О. С. Умисне вбивство заручника або викраденої людини: компаративістські аспекти / О. С. Сотула // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3, Т. 3. – С. 48–51.

12. Сотула О. С. Суб'єкт в системі злочинів проти життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї / О. С. Сотула // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 5, Т. 4. – С. 12–14.

13. Сотула О. С. Санкції за злочини проти життя: обумовленість, структура, види / О. С. Сотула // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2015. – Вип. 35, Ч. II. – С. 106–108.

14. Сотула О. С. «Спеціальні» вбивства та інші злочини, пов'язані із посяганням на життя / О. С. Сотула // Право і суспільство. – 2015. – № 6-2, Ч. 2. – С. 204–208.

15. Сотула О. С. Умисне вбивство в системі злочинів проти людства: компаративістський аналіз / О. С. Сотула // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2015. – № 5. – С. 182–186.

16. Сотула О. С. Умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю: компаративістика і проблемні питання кваліфікації / О. С. Сотула // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 17, Т. 2. – С. 84–86.

17. Сотула О. С. Умисне вбивство, вчинене на замовлення: порівняльно-правове дослідження / О. С. Сотула // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – № 3 (34), Т. 12. – С. 72–77.

18. Сотула О. С. Континентальне кримінальне право: Франція і Україна [Електронний ресурс] / О. С. Сотула // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 5. – С. 257–259. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/5_2015/77.pdf.

19. Сотула О. С. Умисне вбивство з корисливих мотивів: компаративістика та кваліфікація / О. С. Сотула // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – Випуск 2, Т. 3. – С. 23–25.

20. Сотула О. С. Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: компаративістське дослідження / О. С. Сотула // Право і суспільство. – 2016. – № 3, Ч. 2. – С. 189–193.

21. Сотула О. С. Умисне вбивство з хуліганських мотивів з точки зору правової компаративістики / О. С. Сотула // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2016. – № 1-2. – С. 137-142.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

22. Сотула А. С. Развитие учения о факультативных признаках субъективной стороны состава преступления / А. С. Сотула // Вестник Самарской гуманитарной академии. – Серия : Право. – 2013. – № 1. – С. 130–134.

23. Sotula A. Homicide's aggravating circumstances in a civil law (romano-germanic / continental legislation) / A. Sotula // KELM. – 2014. – № 2 (6). – P. 267–272.

24. Сотула А. С. Преступления против жизни в Литовском статуте: историко-правовое исследование / А. С. Сотула // *Legea si Viata*. – 2015. – № 2. – С. 99–101.

25. Сотула А. С. Преступления международной юрисдикции и преступления против жизни: соотношение и проблемы квалификации / А. С. Сотула // *Legea si Viata*. – 2016. – № 1. – С. 92–94.

Праці апробаційного характеру:

26. Сотула О. С. Злочини проти життя в Особливій частині кримінального закону: компаративістське дослідження / О. С. Сотула // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 року) / [упоряд. В. Д. Берназ, А. М. Притула]. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 134–136.

27. Сотула О. С. Критический анализ нормы об умышленном убийстве по просьбе пострадавшего: сравнительно-правовое исследование / А. С. Сотула // Актуальные проблемы теории и практики противодействия преступлениям против личности : материалы Всероссийской научно-практической конференции (г. Хабаровск, 18 апреля 2014 года) / [под ред. А. С. Бахты, М. А. Тулигловича, К. А. Волкова ; Дальневосточный юрид. ин-т МВД России ; Хабаровский краевой суд]. – Хабаровск, 2014. – С. 72–74.

28. Сотула О. С. Умисне вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб у законодавстві країн романо-германської правової сім'ї / О. С. Сотула // Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини : матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 червня 2014 року) / [редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), В. О. Туляков (заст. голов. ред.), Є. Л. Стрельцов (заст. голов. ред.), Д. О. Балобанова ; МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права»]. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – С. 134–136.

29. Сотула О. С. Питання вдосконалення норми, передбаченої статтею 117 КК України з точки зору правової компаративістики / О. С. Сотула // Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2014 року) / Міжнар. гуманітар. ун-т, Ін-т нац. та міжнар. права ; [відп. ред. Т. С. Ківалова]. – Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2014. – С. 107–109.

30. Сотула О. С. Руська Правда Ярослава Мудрого про вбивство / О. С. Сотула // Право, суспільство і держава: форми взаємодії : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16–17 січня 2015 року). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2015. – С. 89–93.

31. Сотула О. С. Злочини проти життя у радянському Кримінальному кодексі УСРР 1922 року / О. С. Сотула // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23–24 січня 2015 року). – Х. : Асоціація аспірантів-юристів, 2015. – С. 77–80.

32. Сотула О. С. Поняття безпосереднього об'єкта злочинів проти життя / О. С. Сотула // Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2015 року) : у 2 частинах. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. – Частина II. – С. 58–60.

33. Сотула О. С. Кримінально-правова охорона життя людини в Україні: стан і перспективи / О. С. Сотула // Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 8 травня 2015 року). – Дніпропетровськ : Правовий світ, 2015. – С. 103–105.

34. Сотула О. С. Обставини, які обтяжують вбивство в законодавстві пострадянських країн / О. С. Сотула // Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 травня 2015 року). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2015. – Частина II. – С. 60–62.

35. Сотула О. С. Правові класифікації еутаназії: міжнародний досвід / О. С. Сотула // Юридична наука: виклики і сьогодення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12–13 червня 2015 року). – Одеса : Причорноморська фундація права, 2015. – С. 110–111.

36. Сотула О. С. Конкуренція статей 116 та 118 КК України при перевищенні меж необхідної оборони у стані сильного душевного хвилювання / О. С. Сотула // Сучасний стан розвитку правової системи України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 18 червня 2015 року). –

Дніпропетровськ : Українська асоціація правових досліджень, 2015. – С. 78–80.

37. Сотула О. С. Співучасть у вбивстві, передбаченому статтею 117 КК України / О. С. Сотула // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 червня 2015 року). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 51–52.

38. Сотула О. С. Українська кримінально-правова система як складова романо-германської правової сім'ї / О. С. Сотула // *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov* (Bratislava, Slovenská republika, 27–28 novembra 2015). – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2015. – S. 218–220.

39. Сотула О. С. Проблеми визначення видового об'єкту для злочинів проти життя / О. С. Сотула // *Карпатський правничий часопис*. – 2015. – № 8. – С. 94–97.

40. Сотула О. С. Компаративістське дослідження норми про умисне вбивство заручника або викраденої людини у законодавстві країн романо-германської правової системи / О. С. Сотула // *Карпатський правничий часопис*. – 2015. – № 9. – С. 105–109.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

41. Сотула О. С. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навчальний посібник / В. М. Стратонов, О. С. Сотула ; [заг. ред. В. М. Стратонова]. – К. : Істина, 2007. – 400 с.

АНОТАЦІЇ

Сотула О. С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження). – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню проблем кримінально-правової охорони життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї і моделюванню на підставі цього аналізу власної концепції кримінально-правової охорони життя людини в умовах зближення та адаптації європейських національних правових систем до законодавства Європейського Союзу. Автором підтримуються наукові положення, що стосуються кримінальної відповідальності за протиправне заподіяння смерті людині, зокрема визначено поняття родового, видового, безпосереднього об'єктів злочинів проти життя, ознаки, які характеризують об'єктивну і суб'єктивну сторону складів злочинів проти життя, суб'єктів цих суспільно небезпечних діянь у рамках законодавства країн романо-германської правової сім'ї. На підставі проведеного аналізу по-новому обґрунтовано необхідність, доцільність і можливість створення самостійного інституту Особливої

частини кримінального права «Злочини проти життя людини», шляхом виділення певної групи норм із розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи» та об'єднання їх у самостійний розділ Особливої частини Кримінального кодексу України, проект якого пропонується, поряд із внесенням інших змін до Кримінального Кодексу України з метою його удосконалення.

Ключові слова: кримінальне право, романо-германська правова сім'я, порівняльний аналіз, злочини проти життя, вбивство, склад злочину.

Сотула А. С. Уголовно-правовая охрана жизни человека в странах романо-германской правовой семьи (сравнительное теоретико-правовое исследование). – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена исследованию проблем уголовно-правовой охраны жизни человека в странах романо-германской правовой семьи и моделированию на основании этого анализа собственной концепции уголовно-правовой охраны жизни человека в условиях сближения и адаптации европейских национальных правовых систем к законодательству Европейского Союза. Работой защищаются теоретические положения, касающиеся уголовной ответственности за противоправное причинение смерти человеку: определено понятие родового, видового, непосредственного объекта преступлений против жизни, признаки, характеризующие объективную и субъективную сторону составов этих преступлений, субъектов этих общественно опасных деяний в рамках законодательства стран романо-германской правовой семьи. Под непосредственным объектом исследуемых преступлений предлагается понимать жизнь любого конкретного человека, независимо от его возраста, жизнеспособности, расовой или национальной принадлежности, социальной полезности, моральных качеств. Доказано, что жизнь составляет самостоятельный объект уголовно-правовой охраны, поскольку имеет фундаментальные отличия с уголовно-правовой охраной здоровья. Доказано, что такой же уголовно-правовой охраны, как и любой человек, в том числе новорожденный ребенок, требует и жизнеспособный плод человека в возрасте более двадцати двух недель беременности как таковой, что фактически способен существовать вне утробы матери. Для достижения этой, в Уголовном кодексе Украины необходимо предусмотреть, что посягательство на жизнь ребенка при сроках беременности более двадцати двух недель независимо от его места нахождения (внутри или вне тела матери) является убийством. Аргументируется позиция, согласно которой при убийстве беременной женщины на поздних сроках беременности следует приравнять такое общественно опасное деяние к убийству двух или более лиц, одновременно разъяснив, что посягательство на жизнь беременной женщины со сроком беременности более двадцати двух недель следует рассматривать как посягательство на жизни двух человек – матери и ее ребенка. Также указывается на целесообразность выделения единой возрастной границы, по

достижению которой лицо считается достигшим преклонного возраста с соответствующими уголовно-правовыми последствиями. Как преступление против жизни может рассматриваться только умышленная форма доведения до самоубийства, в таком случае виновный умышленно выбирает такую специфическую форму реализации собственного умысла на причинение смерти потерпевшему, когда последний сам решает лишиться себя жизни. При наличии неосторожной формы вины, доведение до самоубийства, цель и мотив совершения такого преступления не направлены на лишение жизни потерпевшего. В данном случае речь идет о преступлении против нравственности, о нарушении моральных устоев общества в части отношения к человеческой личности. В работе определены отягчающие и смягчающие признаки убийства в уголовном праве стран романо-германской правовой семьи и проведен сравнительно-правовой анализ этих правовых категорий с соответствующими категориями в уголовном праве Украины. Осуществлен разграничительно-сравнительный анализ преступлений против жизни человека и иных посягательств на жизнь в законодательстве странах романо-германской правовой семьи и национальной правовой системы с целью выявления определенных тенденций и возможностей взаимного заимствования. Установлена целесообразность влияния на убийцу за счет законодательного закрепления норм о возмещении ущерба, причиненного убийством, и перспективность внесения соответствующих изменений в уголовное законодательство Украины, поскольку наказание за убийство таким образом концентрируется в одной санкции уголовного закона и подчеркивает его суровость и бескомпромиссность при охране человеческой жизни. В ходе проведенного анализа были выявлены преимущества и пробелы в нормах, предусматривающих ответственность за противоправное причинение смерти другому человеку, что позволило научно обосновать теоретические положения и конкретные практические рекомендации, направленные на дальнейшее развитие действующего законодательства, внести предложения по совершенствованию Уголовного кодекса Украины и практики его применения. На основании проведенного анализа по новому обоснована необходимость, целесообразность и возможность создания самостоятельного института Особенной части уголовного права «Преступления против жизни человека» путем выделения определенной группы норм из раздела «Преступления против жизни и здоровья человека» и объединение их в самостоятельный раздел Особенной части Уголовного кодекса Украины, проект которого предлагается, наряду с внесением других изменений в Уголовный Кодекс Украины с целью его совершенствования.

Ключевые слова: уголовное право, романо-германская правовая семья, сравнительный анализ, преступления против жизни, убийство, состав преступления.

Sotula O. S. Criminally-right protection human lives in the countries of the romano-germanic legislation (comparative theoretical legal research). – *Published as manuscript.*

Thesis for a degree of Doctor of Law, Speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted research of problems criminally-right protection to human life in the countries of the romano-germanic legislation and to modelling on the basis of this analysis of possible ways of perfection of domestic system criminally-right protection to human life in the conditions of rapprochement and adaptation of the European national legal systems to the legislation of the European Union. The theoretical positions, concerning a criminal liability for illegal causing of death to the person are protected the concept of patrimonial, specific, direct object of crimes against life, the signs characterizing the objective and subjective party of structures of these crimes, subjects of these socially dangerous acts within the limits of the legislation of the countries of the romano-germanic legislation, in particular, is defined. On the basis of it on the new necessity, expediency and possibility of creation of independent institute of the Especial part of criminal law «Crimes against human life» by allocation of certain group of norms from section «Crimes against life and health of the person» and their association in independent section of the Especial part of the Criminal code of Ukraine which project is offered, along with entering of other changes into the Criminal code of Ukraine for the purpose of its perfection is proved.

Key words: criminal law, the romano-germanic legislation, the comparative analysis, crimes against life, murder, components of crime.

Підписано до друку _____.____.2016 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27.